

Цукур Ольга Григорівна,

молодший науковий співробітник

лабораторії психології політико-правових відносин

Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

ДО ПИТАННЯ ВИБОРУ КРИТЕРІЇВ КОНСТРУКТИВНОСТІ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Надзвичайні події сучасності актуалізували чимало гострих питань, які стосуються переосмислення підходів до розуміння різних явищ та феноменів і потребують нагального вирішення. В першу чергу, це стосується особливостей життєдіяльності людей в надзвичайних ситуаціях, які провокують зміни в усіх сферах починаючи від особистісної і завершуючи професійною. Надзвичайна ситуація характеризується порушенням звичних умов життя особистості. Це призводить до переосмислення власних стратегій поведінки їх ефективності в реальності, що стрімко змінюється. Особливо актуальними ці питання є для фахівців, що безпосередньо працюють в екстремальних чи надзвичайних умовах.

Традиційно в психології виділяють декілька підходів до розуміння конструктивності поведінки особистості. Представники особистісного підходу (Б. Ломов [1], В. Бехтерев [2]) конструктивність розглядають у контексті готовності особистості до здійснення будь-якої діяльності, пояснюючи «готовність» як цілісний феномен. Тому факторами, що будуть обумовлювати здатність особистості до конструктивної поведінки в надзвичайних ситуаціях, можуть виступати: емоційна стійкість особистості, вмотивованість на результат, направленість активності особистості на ситуацію чи на «самого себе». Представники ж функціонального підходу (Т. Крюкова [3], Т. Корнілова [4]) конструктивність пояснюють через уміння особистості мобілізувати себе як фізично так і психологічно. У цьому випадку важливу роль відіграє здатність людини до рефлексії та аналізу власного досвіду. Окремо доцільно наголосити на здатності до прогностичної діяльності. Прогнозування дозволяє особистості виявити та передбачити причини розвитку тієї чи іншої ситуації, а також, ефективно вирішити поставлені перед нею завдання на основі прийняття обґрунтованого рішення з урахуванням можливих альтернатив. Джерелами побудови прогнозу є розуміння об'єктивних умов виникнення надзвичайної ситуації та вивчення суб'єктивних підстав, що впливатимуть на готовність до конструктивної поведінки. Прогнозування дає змогу: окреслити просторові межі, ймовірну спрямованість та розгортання надзвичайних подій і розробити сукупність засобів попередження небажаних напрямків їх розвитку; визначити ймовірні варіанти поведінки індивідуальних та колективних суб'єктів у різних ситуаціях; виробити ефективні стратегії поведінки використовуючи конструктивний потенціал взаємодії суб'єктів; сформулювати уявлення про соціальні і особистісні наслідки надзвичайної ситуації. Спираючись на доробок представників особистісного підходу, ми далі теж будемо говорити про готовність особистості до конструктивної поведінки в тій чи іншій ситуації.

Аналіз наукової літератури [2; 3; 5], з пропонованої до розгляду проблеми, дає можливість розмежувати поняття «конструктивна поведінка у надзвичайній ситуації» та «ефективна поведінка», що суттєво полегшує реалізацію дослідницького завдання стосовно визначення критеріїв конструктивності поведінки особистості у надзвичайних ситуаціях. Так, у широкому сенсі, конструктивною поведінкою можна вважати таку, що дозволяє чітко планувати свою діяльність, приймати відповідальні рішення та прогнозувати їх ефективність. Умовами готовності до конструктивної поведінки у надзвичайних ситуаціях виступають наступні: усвідомлений перспективний зв'язок мотиву з поведінкою [5]; критичне ставлення до власної позиції у надзвичайній ситуації (спроможність аналізувати свої дії, визнавати та виправляти помилки); прагнення зрозуміти цілі, мотиви, інтереси іншого, що дає можливість розширити уявлення про ситуацію; виокремлення конструктивних аспектів у намірах та поведінці при взаємодії різних суб'єктів. Для оцінки результату власних дій у надзвичайній ситуації необхідно враховувати просторово-часові межі її розгортання; співвіднесення бажаного та отриманого результату; модальність; ставлення до ролей та подій; позиції у комунікації.

Важливо пам'ятати, що готовність до конструктивної поведінки пов'язується не лише з досягненням потрібного результату, але й може сприяти різного роду змінам: особистісним та соціальним. З цієї точки зору варто звернути увагу на психологічні компоненти такої готовності (когнітивний, емоційно-вольовий, мотиваційний та ціннісний) особливо при підготовці фахівців, що безпосередньо працюватимуть в екстремальних чи надзвичайних умовах.

Список використаних джерел

1. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности [Текст]. Наука. 1980. 280 с.
2. Бехтерев В.М. Психика и жизнь. Избранные труды по психологии личности. СПб. Алетейя. 1999. 110с.
3. Крюкова Т.Л. Психология совладающего поведения. Монография. Кострома. КГУ им. Н.А. Некрасова «Авантитул». 2004. 232 с.
4. Корнилова Т.В. Интеллектуально-личностный потенциал человека в стратегиях совладания. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология*. 2010. № 1. С. 46-57.
5. Василюк Ф.Е. Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). М. Изд-во Моск. ун-та. 1984. 200 с.